

Nöbbele 7:18, 7:19 och 7:31

Arkeologisk utredning inför ny detaljplan inför
husbyggnation inom fastigheten Nöbbele 7:18, 7:19 och
7:31, Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings
län

Nöbbele 7:18, 7:19 och 7:31

Arkeologisk utredning inför ny detaljplan inför husbyggnation inom fastigheten Nöbbele 7:18, 7:19 och 7:31, Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län

Rapport, foto och ritningar: Kristina Jansson, Jörgen Gustafsson och Ådel Vestbö-Franzén.

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

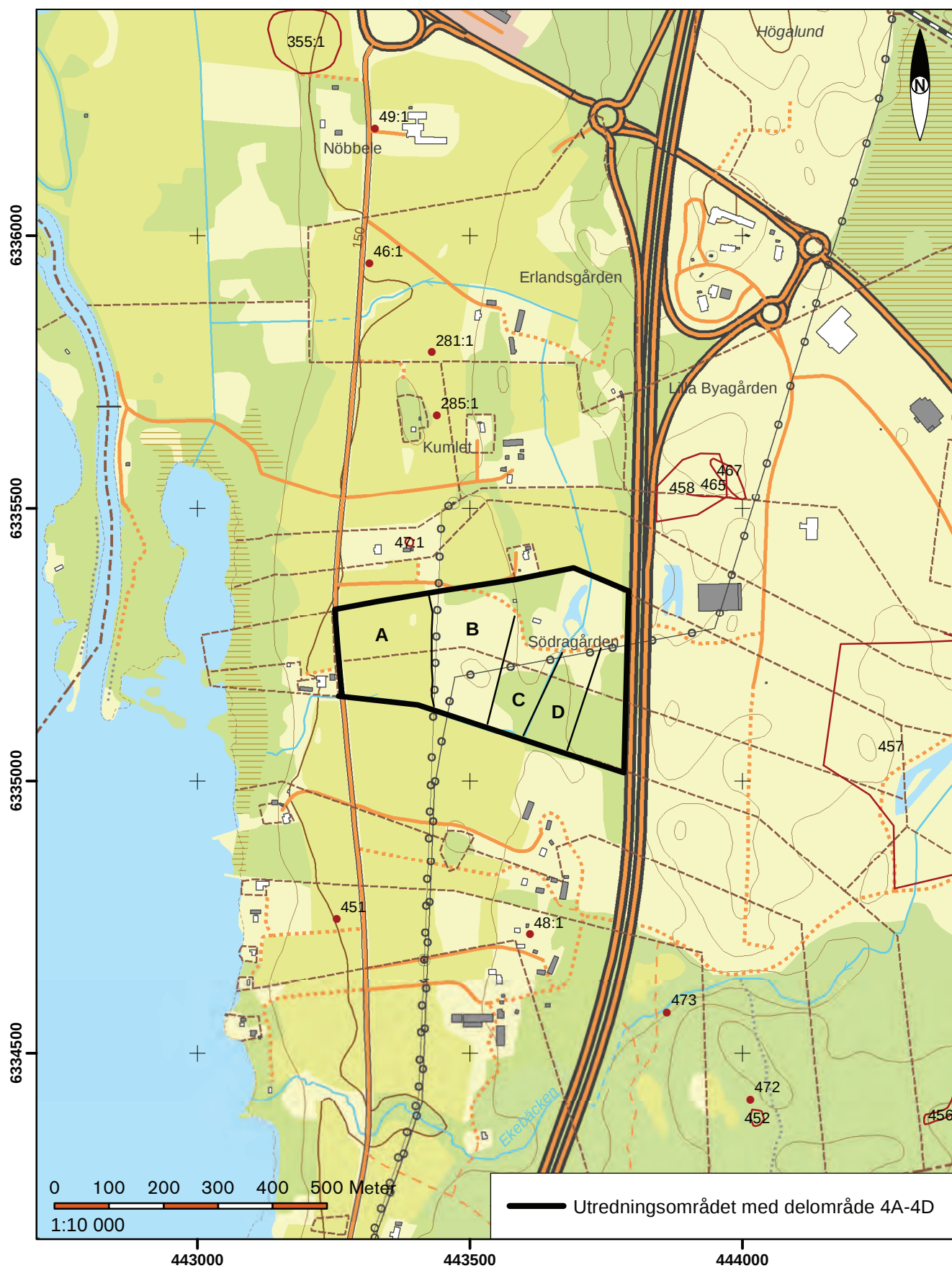
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2016

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	5
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	8
Tidigare undersökningar.....	10
Resultat.....	10
Undersökningsresultat.....	10
Utredningsområdet i äldre kartor.....	10
Sökschakt område 4A–4D.....	10
Påträffade anläggningar.....	10
Sammanfattning.....	11
Åtgärdsförslag.....	12
Administrativa uppgifter.....	13
Referenser.....	14
Tryckta källor.....	14
Otryckta källor.....	14
Arkiv.....	14
Kartunderlag.....	14

Bilagor

Bilaga 1. Översiktskarta med sökschakt, provrutor och härdar

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 63E3eN och 63E3eS. Markeringarna A–D refererar till områdesbenämningarna 4A–4D i en tidigare utförd natur- och kulturlandskapsanalys. Skala 1:10 000.

Inledning

Under några dagar i november 2015 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inom fastigheterna Nöbböle 7:18, 7:19 och 7:31. Området omfattar ca 16 hektar. Av denna yta har ca 14,5 hektar undersökts eftersom delar av området utgörs av berg, en damm, en markkabelgata samt sankmark. Vilka områden som inte berörts framgår av figur 1.

Utredningsområdet är beläget söder om Värnamo tätort, där Värnamo kommun planerar för ett nytt bostadsområde. Exploateringsplanerna innebär upprättandet av en detaljplan, vilket är anledningen till den arkeologiska utredningen. För fält- och rapportarbetet svarar antikvarie Kristina Jansson.

Utredningen har beställts av Värnamo kommun som önskade få en bild av fornlämningsmiljön inom utredningsområdet. Den kompletterar den tidigare utförda natur- och kulturanalysen som utfördes av kommunantikvarie Peter Andersson sommaren 2015 (Andersson 2015). Delar av denna sammanfaller med det arkeologiska utredningsområdet, varför samma områdesbeteckningar som de i naturanalysen också används i denna rapport.

Målsättning

Utifrån länsstyrelsens förfrågningsunderlag är syftet med den arkeologiska utredningen att ta reda på om det finns synliga fornlämningar ovan mark, lämpliga boplatslägen för förhistoriska boplatser och icke tidigare kända fornlämningar under mark.

Metod

Inledningsvis gjordes en byrågenomgång av det äldre kartmaterialet, i detta fall en lagaskifteskarta och en storskifteskarta från 1795 respektive 1837. Fältdelen av utredningen innebar rekognoscering och genomgång av de trädbevuxna hagmarkerna i utredningsområdets östra del (område 4C och 4D), eftersom de inte var lika överblickbara som åkermarken och betesmarken i den västra delen (område 4A och 4B). En större stenvall mättes in i område 4D. I övrigt fotodokumenterades dessa områden med digitalkamera och drönare. På lämpliga platser inom område 4C och 4D drogs ett antal sökschakt för att se om dolda fornlämningar kunde finnas under mark. Samtliga schakt inmättes med GNSS med nätverks-RTK (BILAGA1).

Inom åkermarken område 4A och betesmarken område 4B drogs också ett stort antal sökschakt med samma syfte. Påträffade anläggningar mättes in enligt ovan. I ett nord-sydligt stråk parallellt med Riksväg 606 i väster grävdes och sållades också ett femtontal 0,5 x 0,5 meter stora provrutor (FIGUR 2). Syftet med provrutorna var

FIGUR 2. Arkeolog Jörgen Gustafsson sållar provrutor inom område 4A.

att se om stenåldersfynd kunde finnas. Möjligheten fanns eftersom läget för provrutorna följde höjdsträckningen för 150 meterskurvan. Sedan tidigare är det känt att stenåldersboplatser runt Vidöstern kan förväntas påträffas i sådana lägen.

Topografi

Det aktuella utredningsområdet är beläget i ett mestadels öppet och flackt jordbruks- och kulturlandskap intill sjön Vidöstern. Den västra, mycket flacka delen närmast sjön, ligger ca 150 meter över havet. Den östra delen är betydligt mer kuperad och ligger som högst på en bergsknalle intill E4:an, ca 155–160 meter över havet (FIGUR 3). Den västra delen består av åkermark med ett mindre impediment som består av berg i dagen, 4A, och betesmark, 4B, med en mindre förhöjning under en kraftledning i den södra delen, och tuvig sankmark i den norra delen. Område 4A och 4B åtskiljs av ett ledningsdike.

Område 4D domineras av moränmark och berg i dagen och utgör topografisk ”höjdpunkt” i utredningsområdet beläget 155–160 meter över havet. Genom området går en markkabel och mellan den och E4:an är marken flackare, och har närmast vägen madkaraktär. Norra delen av område 4D är torr och här växer flera arter med lövträd, medan al endast återfinns i den södra delen som är blötare.

FIGUR 3. Drönarfoto över utredningsområdet. I förgrunden ses sökschakt inom område 4A och 4B. I bakgrunden de trädbevuxna hagmarkerna 4C och 4D.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Det aktuella området är av kulturhistoriskt intresse eftersom det ligger nära sjön Vidöstern, och nära höjdkurvan för 150 meters nivån över havet (FIGUR 4). Genom tidigare utförda fornminnesinventeringar och olika slags arkeologiska insatser i Värnamo kommun, är det väl känt att trakten runt Vidöstern och terränglägen vid 150 meterskurvan, är mycket rika på stenålderslämningar. Detta illustreras väl av den ena av två kända stenåldersboplatser som finns nära utredningsområdet. Det gäller RAÄ nr-451 söder om UO där 2 flintstycken, 1 bit kvarts och 1 bit obestämt förslagmaterial påträffats (FIGUR 1). Materialet har hittas på nivåer 150 meter över havet. På den andra boplatser, RAÄ nr-285:1 norr om UO har 5 flintavslag påträffats.

Omedelbart intill undersökningsområdets nordvästra del ligger en hög med stenkista som mycket väl kan vara från stenåldern, RAÄ nr -47:1. Att en känd grav finns så nära undersökningsområdet gör denna del av det särskilt intressant. Några hundra meter sydöst om undersökningsområdet finns också en ensamliggande hög RAÄ nr -48:1, möjligen från stenåldern eller bronsåldern.

Som tidigare nämnts har också en natur- och kulturanalys utförts vilken omfattat det arkeologiska utredningsområdet, men även sträckt sig utanför det (Andersson 2015). Vid denna påträffadesgrunden efter en 4 x 3 meter stor jordkällare i en liten skogsdunge i nordvästra delen av område 4B. I samma område finns också ett 25

FIGUR 4. Sökschakt och provgropar i den västra delen av område 4A. Området ligger 150 meter över havet, en nivå där stenåldersboplatser tidigare konstaterats runt sjön Vidöstern som ses i bakgrunden.

FIGUR 5. Enar och ädellövträd i den nordvästra delen av hagmarken område 4C. Bland trädden finns anhopningar av röjningssten lagda runt jordfasta stenblock i terrängen.

FIGUR 6. Sökschakt i den östra delen av hagmarksområdet 4C med berg i dagen omedelbart under vegetationsskiktet

x 3 meter stort stenbrott där grönsten brutits. Eventuellt kan stenen ha använts som flussmedel i järnproduktionen vid Åminne bruk.

I den östra, mer kuperade delen av utredningsområdet finns två områden med trädbevuxna hagmarker med flera arter av lövträd, bland annat flera månghundraåriga jätteekar, område 4C och 4D. Område 4C uppvisar större variation än 4D eftersom de trädbevuxna ytorna ställvis utgörs av partier med stort antal jordfasta stenar och stenblock. Förutom jordfasta block finns röjningssten, både löst spridda bland stenblocken och i mer samlad form (FIGUR 5). Inom en sådan stenrik yta finns resterna efter stengrunden i en liten ekonomibyggnad. Röjningsstenen visar att marken vid tidigare tillfällen nyttjats som åker eller ängsmark. Andra variationer inom området är att delar av det i det närmaste har madkaraktär medan andra delar är torrare. I den östligaste delen går berget i dagen (FIGUR 6).

Inom den del som sammanfallit med utredningsområdet finns också två nyckelbiotoper; den ena söder om bostadshuset Södragården och den andra intill färdvägen väster om Södragården. Förstnämnda biotop omfattar ett 0,5 ha stort område i kuperad terräng med inslag av äldre och grova träd. Det andra utgörs av ett 0,1 ha

stort hagmarksområde med inslag av äldre och grova lövträd. Det tital jätteekar som finns i de båda biotopområdena har tidigare inventerats av länsstyrelsen liksom övriga skyddsvärda träd (FIGUR 7).

Liksom i område 4C finns större sammanhängande ytor med röjningssten, liksom ett par röjningsrösen och en stensatt förvaringsgrop (FIGUR 8). Lämningarna visar att området tidigare brukats som åker eller hagmark.

I en jämförelse med det äldre kartmaterialet från 1800-talet, den äldre ekonomiska kartan från 1953 och nuvarande situation, är det tydligt att landskapet uppvisar hög grad av kontinuitet.

Tidigare undersökningar

I närheten av det aktuella utredningsområdet har fyra arkeologiska undersökningar tidigare berört Nöbbele, då inom fastigheten Nöbbele 7:2. Ca 700 meter norr om aktuellt utredningsområde planerade Trafikverket att anlägga en ny rastplats, varför en arkeologisk utredning etapp 2 utfördes 2014. Utredningen resulterade i att en ca 70 meter lång hägnadsvall påträffades. Inga under mark dolda fornlämningar påträffades i samband med sökschaktgrävningen

FIGUR 7. En av det tital jätteekar som finns i hagmarkerna, främst område 4C. I bakgrunden skymtar kraftledningsstolpar på en mindre förhöjning i område 4B där några hårdbottnar hittats i några av schakten.

FIGUR 8. Sökschakt i den norra delen av hagmarken område 4D. Bakom taggtrådsstängslet skymtar en lägre stenvall vid foten av sluttningen.

(Hylén 2014).

Åren 2005 och 2006 utfördes ett par större arkeologiska utredningar och en arkeologisk förundersökning inom delar av fastigheten öster om det aktuella utredningsområdet. Anledningen då var planerad industrietablering. Vid dessa tillfällen påträffades omfattande områden med fossil åkermark i form av röjningsröseområden, stenmurar, stenvallar, en torplämning, en kolningsanläggning och en stensättnings/röseliknande lämningar (Sanglert 2005 och Wennerberg 2006). Vid en förundersökning 2006 undersöktes också ett möjligt boplatssläge för förhistoriska boplatser. Ett antal provrutor grävdes vilka resulterade i ett antal kvartsbitar (Wennerberg 2006).

Resultat

Undersökningsresultat

Utredningsområdet i äldre kartor

Genomgången av storskifteskartan och lagaskiftekartan över Nöbbelä från 1795 respektive 1837, visar att det aktuella området omfattar både tomtmark såväl som åker, äng och betesmark. I lagaskiftekartan finns fyra huskroppar utritade utöver det hus som är beläget på platsen i dag. Gårdstomten är endast markerad med husschablon i storskifteskartan. De flesta intressanta observationerna är belägna utanför utredningsområdet. Här kan nämnas områdena Högsängen och Kumlabacken omedelbart sydväst om undersökningsområdet. Namnen antyder att det kanske legat ett numera bortodlat höggravfält här.

Sökschakt område 4A–4D

Inom den del av utredningsområdet som undersöktes upptogs sammanlagt 50 sökschakt, totalt ca 2 200 m² (BILAGA 1). I åkermarken och betesmarken 4A och 4B i den västra delen av utredningsområdet, var schaktdjupet i matjorden 0,4–0,5 meter. I hagmarkerna 4C och 4D i den östra delen var schakten 0,2–0,3 meter djupa. Schakten som grävdes inom utredningsområdet var 2 breda och varierade i längd mellan 10–75 meter.

Påträffade anläggningar

I ett par av schakten i område 4A påträffades de sista resterna efter ett par hårdbottnar, ca 0,6–0,8 meter i diameter. Kolskiktet var inte sammanhängande och endast någon centimeter tjockt. Enligt en icke bekräftad uppgift från en privatperson skulle hela åkern, eller delar av den, ha schaktats bort på 1970-talet och jorden använts som utfyllnad på diverse platser inne i Värnamo. Därefter skulle ny jord från en annan plats ha påförts. Om det stämmer är det säkert förklaringen till varför hårdarna i princip var helt bortgrävda. Det kan också vara en förklaring till varför inte några flintor eller an-

dra fynd hittades i de tretton 0,5 x 0,5 meter stora provrutor som grävdes i område 4A.

Härdbottnar fanns också i ett par av schakten i område 4B, närmare bestämt tre i ett schakt och en i ett annat (BILAGA 1). Schakten där härdbottnarna låg berörde en mindre förhöjning i den södra delen av området (FIGUR 9). Härdbottnarna var mycket fragmentariska, 0,4–0,7 meter stora och endast någon centimeter djupa. Liksom härdbottnarna i område 4A var de mycket förstörda.

I område 4D längst i öster finns en stenvall med nord-sydlig sträckning, ca 60 meter lång, 0,5–2 meter bred, ca 0,3 meter hög och uppbyggd av ett varierat stenmaterial. Under stenarna finns markfasta block och mindre stenar som möjligtvis antyder förekomst av en äldre stensträng som successivt påförts ny sten. Även spår efter vägen som finns markerad på lagaskifteskartan från 1837 finns kvar öster om sökschakten i område 4D (Bilaga 1).

FIGUR 9. Sökschaktgrävning på en mindre förhöjning i den södra delen av område 4B. I ett par av sökschakten på den lilla kullen påträffades några enstaka härdbottnar.

Sammanfattning

Söder om Värnamo planerar kommunen för ett nytt bostadsområde vilket innebär att ny detaljplan måste tas fram. Det aktuella området är av kulturhistoriskt intresse, dels genom läget vid sjön Vidöstern, dels för att den västra delen ligger 150 meter över havet. I trakten runt Vidöstern, på nivåer 150 meter över havet, har vid tidigare tillfällen hittats stenålderslämningar. Ett par stenåldersboplatser nära utredningsområdet är också kända och en hög med stenkista ligger omedelbart intill utredningsområdets nordvästra del.

Utredningsområdet har en väst-östlig utbredning mellan riksväg 606 i väster och E4:an i öster. Den västra delen utgörs av ett öppet och flackt jordbrukslandskap med åkermark och trädbevuxna hagmarker. Områdets östra del utgörs helt av hagmarker. I hagmarkerna växer flera arter av lövträd och det finns bestånd av ädellövträd i form av mycket gamla och grova ekar, vilket ger området höga naturvärden. I hagmarkerna finns också enstaka röjningsrösen/stentippar, röjda ytor, en stensträng och spår efter en husgrund: en landskapsstruktur som uppvisar en mer än hundraårig kontinuitet.

I samband med utredningen grävdes inom område 4A 13 0,5 x 0,5 meter stora provrutor i åkermarken nära 150 meterskurvan längst i väster, samt 23 sökschakt. Inga fynd påträffades i rutorna och totalt fanns två dåligt bevarade härdbottnar i ett par av schakten. Enligt obekräftad uppgift lär den ursprungliga matjorden ha schaktats bort på 1970-talet och den nuvarande vara påförd. I område 4B-4D schaktades totalt 27 sökschakt och i ett par av dem inom område 4B påträffades totalt fyra dåligt bevarade härdbottnar.

Åtgärdsförslag

Vid den arkeologiska utredningen påträffades sammanlagt sex mycket fragmentariska härdar med begränsat informationsvärde. Av den anledningen anser Jönköpings läns museum att några ytterligare åtgärder inte är nödvändiga. Däremot är det viktigt att de stora natur- och kulturvärden som finns i de gamla hagmarkerna bevaras: något som planansvariga på Värnamo kommun också sagt sig vara villiga till då de skapar mervärden i den nya boendemiljön. - Läns museet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-6236-2015
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2015-10-04
 Jönköpings läns museums dnr: 269/2015
 Beställare: Värnamo kommun
 Fält- och rapportansvarig: Kristina Jansson
 Fältpersonal: Kristina Jansson, Jörgen Gustafsson
 Fältarbetstid: 2015-11-02–2015-11-05
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Värnamo kommun
 Socken: Värnamo socken
 Fastighetsbeteckning: Nöbbele 7:18, 7:19 och 7:31
 Ekonomiska kartans blad: 63E3eN
 Belägenhet: N6335194/E443514
 Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
 Undersökningsyta: 14,5 ha
 Fornlämningstyp: Härdar
 Tidsperiod: Historisk tid

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Hylén, H., 2014. *Rastplats "Vandalorum". Arkeologisk utredning inför Trafikverkets anläggande av rastplats inom fastigheten Nöbbele 7:2, Värnamo socken och kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2014:54. Jönköping.

Sanglert, C-J., 2006. *Nöbbele 7:2 m fl. Odlingslämningar och förhistoriska boplatsslägen på Nöbbeles utmarker. Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:58. Jönköping.

Wennerberg, R., 2006. *Nöbbele 7:2 m fl, södra delen. Inför planläggning för verksamhetsområde inom del av fastigheten Nöbbele 7:2, Bredasten. Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:67. Jönköping.

Wennerberg, R., 2006. *Nöbbele 7:2, norra delen. Arkeologisk utredning av presumtiva förhistoriska boplatsslägen och kartering av odlingslämningar inför planerad industriverksamhet. Värnamo socken i Värnamo kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:73. Jönköping.

Otryckta källor

Andersson, P., 2015. *Natur- och kulturanalys för fastigheterna Nöbbele 7:18 och Nöbbele 7:19 i Värnamo stad.* Värnamo.

Arkiv

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister FMIS: raa.se

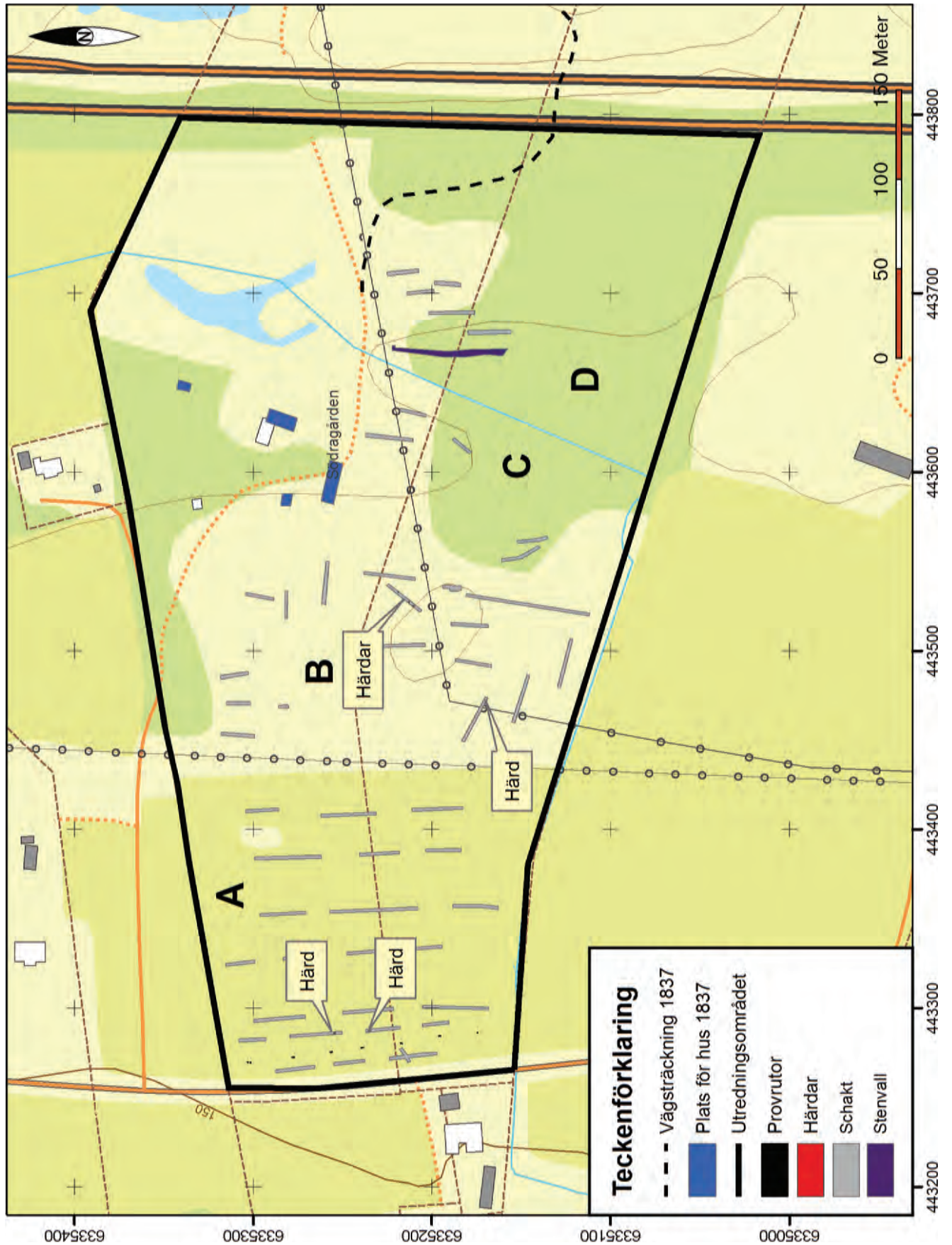
Jönköpings läns museum. Jönköping.

Lantmäteriverket och lantmäteristyrelsens arkiv: lantmateriet.se

Kartunderlag

LSA E131-26:2. Nöbbeled nr 1-5, Storskifte på inägor, 1793, Nils Lindvall.

LSA E131-26:4, LMA 06-väj 72. Nöbbeled nr 1-5, Laga skifte, 1837, Sven Magnus Bergström.

Utredningsområdet med markerade delområden 4A–4D samt inmätta provrutor, schakt och anläggningar.
Skala 1:3 000.

Med anledning av Värnamo kommuns planer på att upprätta en detaljplan inför planerad husbyggnation inom fastigheterna Nöbbele 7:18, 7:19 och 7:31, utförde Jönköpings läns museum under november månad en arkeologisk utredning etapp 1 och etapp 2 inom det berörda området. Det aktuella området omfattar ca 16 hektar jordbruksmark. Delar av området upptas av berg, en damm, en markkabelgata och sankmark varför undersökningen i realiteten kom att beröra 14,5 hektar. .

Den arkeologiska utredningen omfattar ett femtiotal sökschakt där totalt sex härdbottnar påträffades. I området finns bevarandevärda natur- och kulturvärden, bland annat ett flertal månghundraåriga jätteekar och röjda ytor, röjningssten och en stenvall. En jämförelse mellan dagens situation och äldre kartmaterial från sent 1700-tal och 1800-talet visar på hög grad av kontinuitet. Värnamo kommun planerar att spara detta kulturlandskap, och låta det bli en integrerad och viktig del i det nya bostadsområdet.

